

BARVY V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE

Radka Myslivečková, Andrea Hudáková, Petr Vysuček (Karlova univerzita, Praha); kresby – Šimon Sedláček

Svět, ve kterém žijeme, kultura, myšlení a jazyk se navzájem prolínají a ovlivňují. Jazyk vypovídá o tom, co se děje v mysli, ale svým myšlením – a tedy i jazykem také formujeme svět; jazyk zároveň zachycuje i utváří obraz světa. Vztah mezi jazykem a lidskou myslí (a to z individuálního i kolektivního, tedy kulturního hlediska) zkoumá kognitivní (a kulturní) lingvistika (srov. Tokarski 1995, Vaňková 1999, Wierzbicka 1999...). „Jazyk je viděn ne(jen) jako prostředek sloužící k výměně informací, ale především jako rezervoár kolektivní zkušenosti daného společenství, která odráží jeho hierarchii hodnot i systém významů, a zároveň také jako činitel umožňující člověku vstup do světa a jeho poznání. Jazyk představuje model světa: funguje tak, že utváří naše vidění světa a ovlivňuje jeho obraz. Je rezervoárem kulturních obsahů, slouží jejich uchovávání a ustalování, předávání, a též jejich kodifikaci a verifikaci“ (Vaňková, 1999, s. 216).

V této práci vycházíme z principů kognitivní lingvistiky a zabýváme se tím, jak se v jazyce odráží „svět barevný“ – vnímání barev a jejich pojmenovávání, slovní zásoba spjatá s barvami, výskyt jejich pojmenování ve frazeologii, přítomnost prototypu barvy v jazykovém povědomí. Chtěli bychom nastinit, jakým způsobem přistupuje ke konceptualizaci barev český znakový jazyk (ČZJ)¹ v porovnání s konceptualizací barev v českém jazyce (ČJ).

Různé jazyky reflektují barvy různě; některé jazyky např. nemají pro určité barvy samostatná slova a podřazují je jiným barvám, a naopak, pro to, co jeden jazyk vnímá a pojmenovává jako jednu barvu, může mít jiný jazyk pojmenování dvě. Proto nelze udělat úplný „seznam“ slov (z jiných jazyků), která by přesně odpovídala např. českému *modrá*.² (Určité rozdíly v konceptualizaci barev jsou ovšem zřejmě nejen mezi jazyky, ale i mezi uživateli jednoho jazyka.) Přes tuto rozdílnost existuje jistý „barevný základ“ – univerzálie barevného vidění, společné různým jazykům a kulturám. Podle Berlina a Kaye (1969) můžeme vymezit repertoár jedenácti základních barev, které se různou měrou vyskytují zřejmě ve všech jazycích světa. Jsou to: **bílá, černá, červená, zelená, žlutá, modrá, hnědá, fialová, růžová, oranžová, šedá**. Pořadí výčtu není náhodné, barvy jsou seřazeny od těch s nejčastějším výskytem – a zároveň vývojově nejstarších – směrem k těm, které se vyskytují méně často, spíše v jazycích s rozvinutějším barevným slovníkem; barvy na konci řady patří k vývojově nejmladším. Obecné podmínky určení barvy jako základní (srov. Berlin a Kay 1969, Tokarski 1995) jsou následující³:

- a) pojmenování základní barvy je jednoslovné a z hlediska slovo tvorby není složené (tzn. *modrá* – ne *světle modrá*, a také ne *modrozelená*)
- b) pojmenování barvy je hyperonymum, nelze je zahrnout pod jinou barvu (tzn. *červená* – ne *karminová*)
- c) pojmenování barvy má širokou spojitelnost se substantivy, jeho užití není omezeno na jeden typ objektů (*černý* – ne *vrany*)
- d) psychologická výraznost (barva se běžně a často vyskytuje v okolním světě, není vnímána jako neobvyklá, pojmenování barvy známe od dětství atd.)
- e) pojmenování základní barvy je ze synchronního hlediska značkové, nemotivované (*hnědá* – ne *kaštanová*)

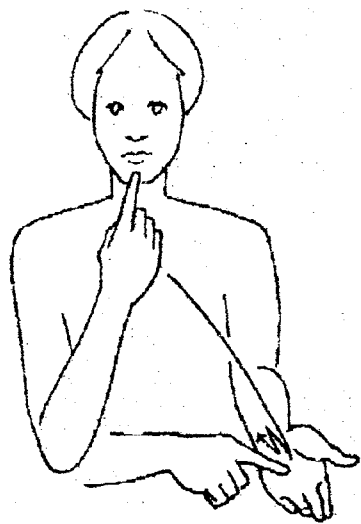
Základní barvy jsou silně ukotveny v kultuře i v jazyce, jejich pojmenování jsou často užívaná, objevují se v symbolických významech, frazeologii, literatuře.

V ČJ i v ČZJ je zastoupeno všech jedenáct základních barev; otázkou je, zda všechna pojmenování, a jakým způsobem, naplňují uvedené podmínky „základnosti“ (tuto otázku se pokusíme zodpovědět u každé barvy samostatně). U všech barev, kterým se v této práci věnujeme, jsme hledali motivační vazby a souvislosti pojmenování barvy, prototyp nebo typické nositele barvy⁴ a to, jak se odráží v jazykovém povědomí, popř. přímo v pojmenování barvy, příbuzná slova a znaky, zkoumali jsme i výskyt ve frazeologii. Pořadí, ve kterém barvy uvádíme, odpovídá výše zmíněné „barevné řadě“ jen zčásti, řídili jsme se především výrazností barevných pojmenování přímo v ČZJ a vztahy mezi samotnými barvami, proto je např. *šedá* uvedena po *černé* a *bílé*, *ružová* a *oranžová* v souvislosti s *červenou*. V této práci se také krátce věnujeme přímo pojmu *barva* a pojmům *světlý* a *tmavý*, které s barvami úzce souvisí.

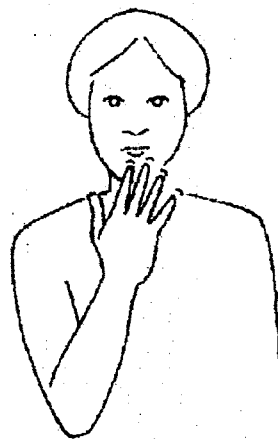
Pro větší názornost uvádíme podobu jednotlivých „barevných“ znaků (obrázky jsou pouze ilustrační)⁵.

BARVA

Pro samotný pojem *barva* existují v ČZJ nejméně dva znaky (*BARVA* – viz obr. 1 a 2). V prvním případě, znázorněném na obr. 1, se *BARVA* artikuluje tak, že se ukazováček dotkne brady a pak krátkými pohyby přejede po dlani druhé ruky. Pohyb ukazováčku po dlani druhé ruky připomíná roztírání barvy štětcem, zde se pravděpodobně skrývá vizuální motivovanost tohoto znaku. Oba znaky mají – alespoň zčásti – místo artikulace na bradě, zde by mohla být souvislost se znakem *ČERVENÁ* (viz dále, obr. 23), který se artikuluje v oblasti rtů nebo i brady. *Červená* barva je velmi výraznou barvou (vizuálně, psychologicky i jazykově), mj. se pro ni někdy používá označení „barva barev“. Případná souvislost obou znaků *BARVA* s *červenou* by výraznost a zvláštní postavení této barvy jen potvrzovala.

Obr. 1 – *BARVA* (1)

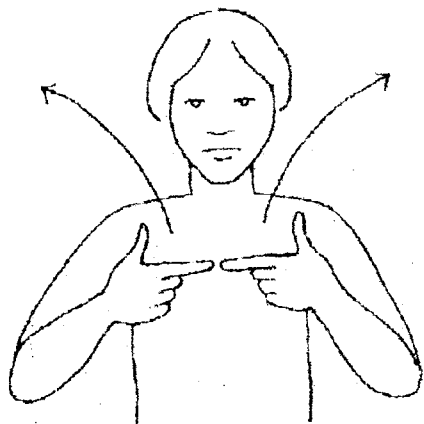
Obr. 2 – *BARVA* (2)

SVĚTLÝ A TMAVÝ

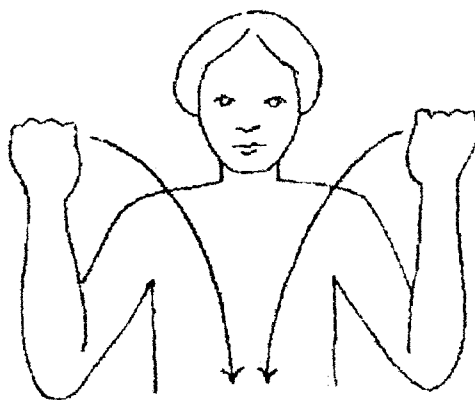
Jedním ze základních dělení barev je rozdělení na světlé a tmavé barvy, a to jednak v rámci celé skupiny základních barev (další rozdělení může být např. na barvy teplé a studené), a jednak dělení v rámci jedné barvy – podle její intenzity. *Světlý* a *tmavý* vycházejí z jedné ze základních sémantických opozic světla a tmy, kterou lze rozšířit na

světlo dne a tmu noci, *světlý* x *tmavý* tedy souvisí i s opozicí *den* x *noc*. Všechny tyto pojmy – *světlý* x *tmavý* patrně nejvíce – doplňuje a s nimi se pojí další základní, přímo barevná opozice *bílá* x *černá*, o které se zmiňujeme ještě dále (u samotné *bílé* a *černé*). Podle Wierzbické (1999) tkví klíč k sémantice světlých a tmavých barev v tom, jak vnímáme věci ve světle (ve dne) a ve tmě (v noci), a ke které této době je pak připodobňujeme, přiřazujeme.

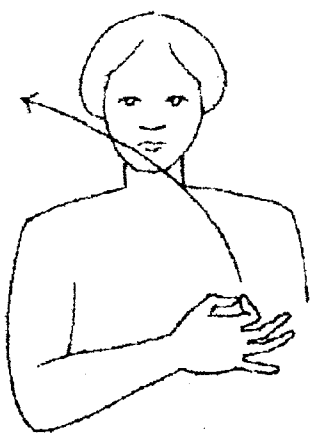
V ČJ ve slovech *světlý* a *tmavý* i v ČZJ ve znacích pro tyto pojmy je se světlem a tmou přímá souvislost. Souvztažnost s dalšími uvedenými opozicemi – tj. *den* x *noc*, *bílá* x *černá* – se ovšem v ČJ nerealizuje přímo na lexikální rovině (v motivaci pojmenování). V ČZJ je oproti tomu provázanost těchto sémantických opozic zřetelnější, odráží se přímo v podobě znaků. Opozitnost znaků *SVĚTLÝ* (viz obr. 3) x *TMAVÝ* (viz obr. 4) je patrná nejen v sémantice, ale i ve formě těchto znaků. U znaku *SVĚTLÝ* jsou dva prsty natažené, rozevřené, ruce se pohybují zároveň nahoru a vzájemně od sebe, manuální část znaku doprovází vzpřímené držení těla, mírně zakloněná nebo odtážená hlava. U znaku *TMAVÝ* jsou dlaně zavřené v pěst (nebo se zavírají, znak je někdy artikulován tak, že ruce nejsou zavřené v pěstích od začátku, ale zavírají se postupně, odshora dolů), ruce se pohybují dolů a vzájemně k sobě, to vše doprovází náznak nahrbení, „schoulení se do sebe“, mírně předkloněná hlava. Když porovnáme artikulaci obou znaků, je jasné, že znaky tvoří opozici, kde *SVĚTLÝ* zastupuje prvek „kladný“ a *TMAVÝ* prvek „záporný“⁶.

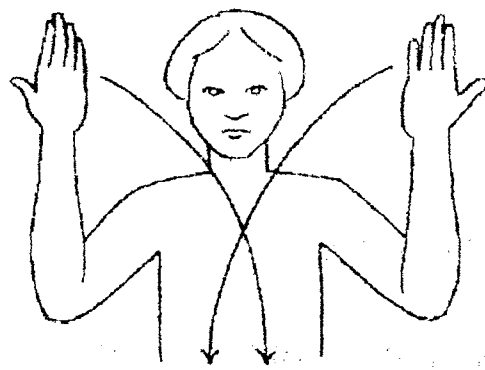
Obr. 3 – *SVĚTLÝ*

Obr. 4 – *TMAVÝ*

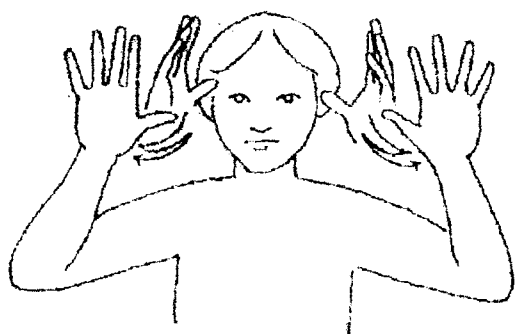
Obr. 5 – *DEN*

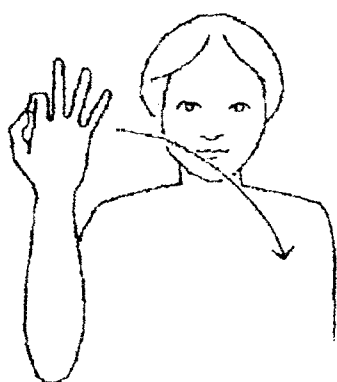
Obr. 6 – *NOC*

Podobný (alespoň částečně) protiklad sémantický i artikulační najdeme také v dalších znacích. *DEN* (viz obr. 5) x *NOC* (viz obr. 6) – *DEN* bývá artikulován různě, rozdíly jsou většinou v pohybu ruky, jeho míře, jedna z možných variant znaku *DEN* je znázorněna na obr. 5, kde je pohyb ruky směrem nahoru a ven do strany; u znaku *NOC* se ruce pohybují dolů a dovnitř, k sobě, artikulační podobnost se znkem *TMAVÝ* dokládá sémantickou souvislost obou znaků. Znaky *VESELÝ* (viz obr. 7) a *SMUTNÝ* (viz obr. 8) ve své artikulaci protikladnost jen naznačují, při artikulaci znaku *VESELÝ* jdou ruce mírně nahoru a dlaně od těla, při artikulaci znaku *SMUTNÝ* se ruka pohybuje dolů, dlaň je obrácená k tělu. Při

porovnání artikulace znaků *SVĚTLÝ*, *DEN*, *VESELÝ* a *TMAVÝ*, *NOC*, *SMUTNÝ* se zdá, že pohyb nahoru v sobě nese jistou „kladnost“ a pohyb dolů jistou „zápornost“. Zápornou konotaci spjatou s pohybem dolů pak potvrzuje sémanticky negativní *ZKLAMANÝ* (viz obr. 9).

Obr. 7 – *VESELÝ*

Obr. 8 – *SMUTNÝ*

Obr. 9 – *ZKLAMANÝ*

ČERNÁ

Jako první barvu uvádíme *černou*, a to jak pro její zvláštní postavení mezi barvami obecně, tak pro její výraznost v ČZJ. Černá spolu s *bílou* tvoří základní barevný protiklad. Lze říci, že v jistém smyslu *bílá* a *černá* ohraničují škálu ostatních barev, především z hlediska intenzity, žádná barva není světlejší než *bílá* a žádná barva není tmavší než *černá*. A možná právě díky protilehlému postavení zcela na okraji bývají *bílá* a *černá* považovány za achromatické, tj. za „nebarvy“ (v ČJ jsou proti sobě např. spojení *barevný* x *černobílý* /film, televizor, tisk/). V ČZJ klade *černou* barvu do popředí jednak souvislost znaku ČERNÁ (viz obr. 10) se znakem *TMAVÝ*, jednak fakt, že pouze u ČERNÉ jsme našli v ČZJ používané frazémy⁷.

Obr. 10 –
ČERNÁ

Porovnáme-li znaky *TMAVÝ*, *NOC* a ČERNÁ, nelze nepostřehnout velmi podobnou artikulaci především u *NOCI* a ČERNÉ. Laicky řečeno, ČERNÁ je *NOC* artikulovaná jen jednou rukou, tj. u ČERNÉ je stejné místo artikulace, stejný tvar ruky a její orientace, stejný pohyb jako u znaku *NOC*, ale *NOC* je na rozdíl od ČERNÉ artikulována oběma rukama. Blízkost podoby znaků by mohla dávat do stejné blízkosti i pojmy *noc* a *černá*. Ve skutečnosti není pravidlem, že by znaky s podobnou artikulací souvisely i významově (tak jako nemusí souviset např. hláskově podobná slova), u těchto znaků (a u ostatních, které zde zmiňujeme jako příbuzné znaky jednotlivých barev) ale podobnost artikulace není náhodná.

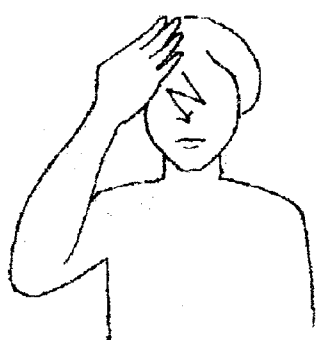
Prototypy některých barev jsou poměrně snadno určitelné, neboť jsou společné všem uživatelům jazyka (a většinou i dalších jazyků); svědčí to o jasném a pevném spojení dané barvy s jejím prototypem i o jazykové ukotvenosti obojího. U některých barev je oproti tomu prototyp nejasný. Mezi kulturně vzdálenými jazyky se často prototypy příslušející jednotlivým barvám výrazně různí (např. v češtině i v polštině je za prototyp *bílé* barvy považován *sníh*, ve vietnamštině je prototypem *bílé* barvy *bavlna*, srov. Hoang thu Oanh, 1997).

Černá je v ČJ barvou, u které se prototyp zdá být jednoznačný – vedle něj lze určit ještě několik typických nositelů. Prototypem *černé* v ČJ je *noc* – *tma* (lze říci, že jsou to varianty jednoho prototypu), /dalšími/ typickými nositeli jsou např. *saze*, *uhlí*, *boty*. *Noc* (či *tma*) jako prototyp *černé* se podle Berlina a Kaye (1969) i podle Wierzbické (1999) vyskytuje

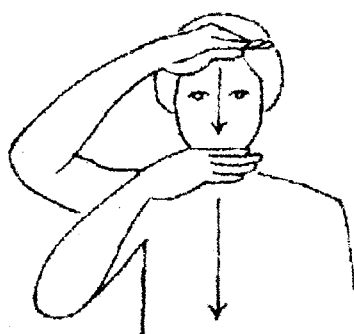
v mnoha jazycích (o dvojici protikladů *den* x *noc* a *světlo* x *tma* jsme se již zmiňovali v souvislosti se *světlym* a *tmavým*).

V ČZJ je prototypem *černé* barvy *noc*, vazba mezi *černou* a *nocí* v ČZJ se zdá být silnější než v ČJ vzhledem ke zmíněné podobnosti artikulace znaků pro tyto pojmy. Variantou prototypu *noc* je stejně jako v ČJ *tma*, opět jakoby silněji spojená s *černou* díky artikulační souvislosti znaků. Při hledání motivačních souvislostí znaku ČERNÁ nelze přesně zjistit a určit, zda motivací ČERNÉ je NOC nebo naopak, a jak, na jakém místě se do těchto souvislostí zapojuje TMA, TMAVÝ. Příbuzné znaky⁸ ke znaku ČERNÁ jsou znaky ČERNOCH a AFRIKA: ČERNÁ opakovaně (viz obr. 11); ale AFRIKA se ukazuje také tak, jak je zobrazeno na obr. 12 nebo na obr. 13 (ruka naznačí tvar kontinentu), zde už ČERNÁ obsažena není.

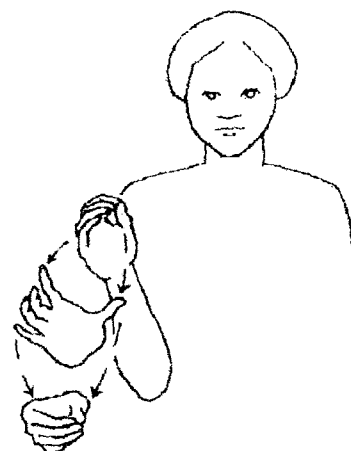
Jako u jediné z barev jsme u *černé* našli v ČZJ frazémy, a to dva: ČERNÝ DEN a ČERNÉ SRDCE. ČERNÝ DEN má dokonce dva významy. S prvním významem ČERNÝ DEN znamená v podstatě totéž jako v ČJ, tj. smolný den, nešťastný den; mám ČERNÝ DEN v druhém významu má význam „mám menstruaci“. Frazém ČERNÉ SRDCE nemá význam, který by většina uživatelů ČJ očekávala, a to „člověk s černým srdcem“ jako člověk špatný, zlý, lakomý. ČERNÉ SRDCE má opět dva významy: první – „jsem smutný/á (protože jsem se s ní/m rozešel/rozešla)“ a druhý – „už k němu (ní) nic necítím“, „naše vzájemné vztahy a city umřely“.

Obr. 11 – ČERNOCH,
AFRIKA (1)

Obr. 12 – AFRIKA (2)

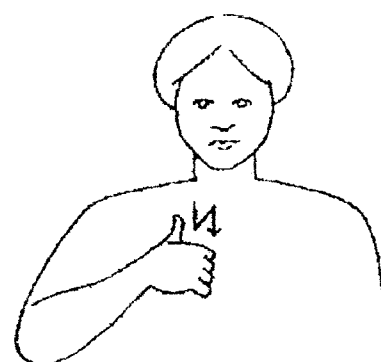
Obr. 13 – AFRIKA (3)

BÍLÁ

Protipólem *černé* barvy, jak jsme se již zmínili výše, je barva *bílá*. Spojitost *bílé* barvy se *dnem* však není tak výrazná a obecná jako spojení *černé* barvy s *nocí*. Rozhodně nebývá uváděn *den* jako prototyp *bílé* barvy (přestože v ČJ jsou používána spojení *bílý den*, *za bílého dne*, *nabíledni*, a dokonce jsou tato spojení častější než *černá noc*). Nelze říci, že by *den* měl *bilou* barvu. Ve skutečnosti je tomu tak (srov. Wierzbicka, 1999), že zatímco *tma* *nocí* a *černá* barva všechny ostatní barvy pohlcuje, na světle denním a na *bílé* barvě, *bílém* podkladu všechny barvy vystupují.

V ČZJ *bílá* barva se *dnem* také souvisí jen nepřímo, a když porovnáme vztahy mezi znaky SVĚTLÝ (+ DEN) a BÍLÁ (viz obr. 14) a vztahy mezi znaky TMAVÝ (+ NOC) a ČERNÁ, zjistíme, že – oproti druhé skupině znaků – mezi SVĚTLÝM (+ DNEM) a BÍLOU není žádná artikulační souvislost.

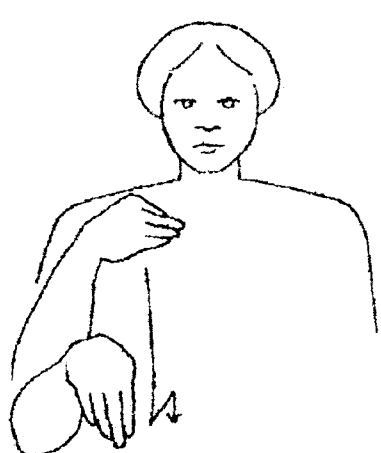
Jako prototyp *bílé* barvy v ČJ bývá označován *sníh* (příp. *mléko*). Pro ČJ je prototypem *sníh* (obecně, tj. padající i napadlý). Wierzbicka (1999) jako prototyp pro *bilou*

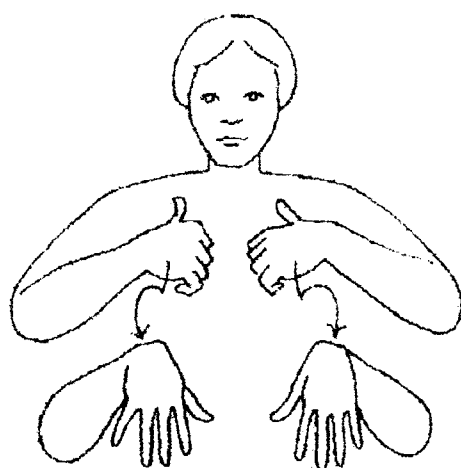
Obr. 14 – BÍLÁ

uvádí pouze *sněhovou pokrývkou*, plochu pokrytou napadlým sněhem, na které jsou všechny věci a barvy vidět stejně dobře jako na „bílém denním světle“.

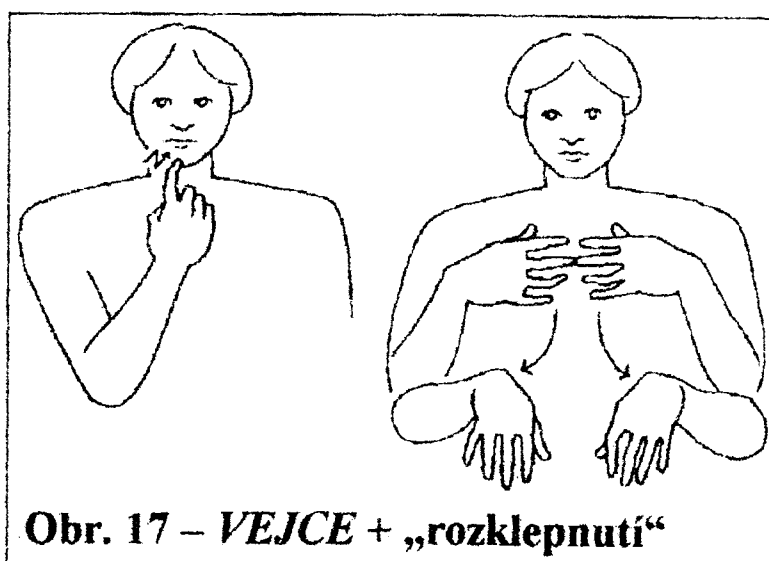
V ČZJ se s *bílou* barvou pojí několik pojmů (a tedy znaků); jedním je *MOUKA* (viz obr. 15), dalším *SNĚHOVÁ POKRÝVKA* (viz obr. 16), plocha pokrytá napadlým sněhem je tak pravděpodobným prototypem *bílé* v ČZJ a za typického nositele *bílé* lze považovat i *VAJEČNÝ BÍLEK* (*BÍLÁ* uvnitř rozklepnutého vejce – viz obr. 17; jako *ŽLUTÁ* uvnitř rozklepnutého vejce se ukazuje *VAJEČNÝ ŽLOUTEK* /dále u *žluté*/). *MOUKA* se zdá být také pravděpodobným motivátorem znaku *bílá*, kromě významové souvislosti mají oba znaky stejné počáteční (tj. počáteční pro *MOUKU*) místo artikulace – pod pravým ramenem a podobný počáteční pohyb – od ramene dolů a zároveň od těla. Znak *SNĚHOVÁ POKRÝVKA*, kde na začátku jeho artikulace obě ruce modifikují znak *BÍLÁ*, by mohl potvrzovat Wierzbickou uvedený prototyp *bílé*, tj. pouze *sněhovou plochu* – znak pro padající sníh v sobě *BÍLOU* obsahuje jen velmi zřídka.

Obr. 15 – *MOUKA*

Obr. 16 – *SNĚHOVÁ POKRÝVKA*

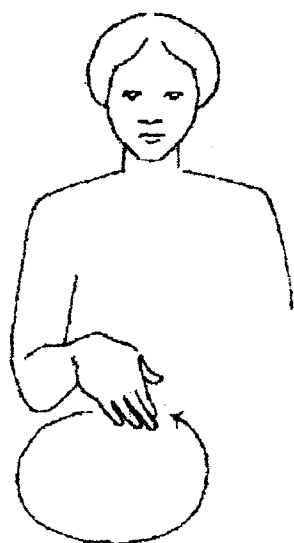

Obr. 17 – *VEJCE* + „rozklepnutí“

V ČZJ jsme našli ještě tři znaky příbuzné se znakem *BÍLÁ*. Znak *BĚLOCH* se skládá ze dvou částí, nejprve se artikuluje *BÍLÁ*, pak „obličej“ – krátký pohyb rukou před obličejem (viz obr. 18). *EVROPA* je také znak složený ze dvou částí, z nichž první je *BÍLÁ*, druhá část je „plocha“ – ruka před tělem naznačí plochu, území (viz obr. 19). U znaku *EVROPA* je zajímavá souvislost nebo podobnost v označování s ČJ, kde se někdy pro Evropu používá označení „bílý kontinent“, tomu by pak odpovídal znak *EVROPA*. Používá se však také označení „černý kontinent“ pro Afriku, „zelený kontinent“ pro Austrálii a „žlutý kontinent“ pro Asii; znaky pro tyto světadíly v ČZJ takovou souvislost s ČJ nemají, tj. nejsou tvořeny analogicky podle vzoru: kontinent = barva + „plocha“ (jedna podoba znaku pro Afriku, která je jen mírně modifikovanou *ČERNOU* /viz obr. 11/, by toto pravidlo přímo nenaplněovala).

Obr. 18 – „obličej“

Obr. 19
„plocha“

Obr. 20
STŘÍBRO,
STŘÍBRNÁ

Třetím příbuzným znakem k *BÍLÉ* je pravděpodobně znak *STŘÍBRO* a zároveň i *STŘÍBRNÁ* barva (viz obr. 20). *Stříbrná* patří mezi nezákladní barvy, bývá považována za odstín *bílé* (nebo *šedé*). Výchozí místo artikulace a počáteční pohyb u znaku *STŘÍBRNÁ*

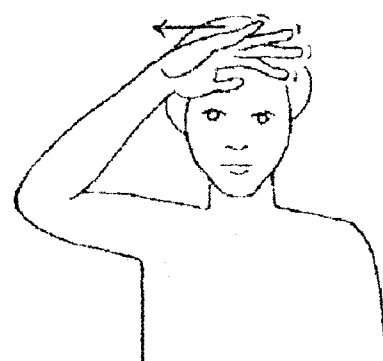
jsou podobné artikulačnímu místu a pohybu u znaku *BÍLÁ*, druhou část znaku *STŘÍBRNÁ* tvoří (modifikovaný) znak *DRAHÝ*; souvislost znaku *STŘÍBRNÁ* se znaky *BÍLÁ* a *DRAHÝ* by mohla dokládat označování *stříbrné* barvy jako odstínu *bílé*, tzv. „drahé, lepší bílé“.

Jako jeden odstín *bílé* bývá v ČJ uváděna barva *bledá*, vykytuje se např. ve spojeních *být bledý*, *zblednout* (tj. ve smyslu odkrvenosti obličeje), *bledule*, *vybledlá barva*. ČZJ používá pro bledost obličeje, tj. odkrvení, popř. neopálenost, znak, jehož součástí může, ale nemusí být *BÍLÁ*: (*BÍLÁ* +) pohyb dolů přes obličej, podobný jako na obr. 17. Znak pro bledost má protiklad ve znaku pro červenost, zčervenání (viz dále, obr. 27), kde je pohyb opačným směrem. Směr pohybu u obou znaků je dán skutečným průběhem buď ztráty barvy u bledosti, nebo nabírání barvy u červenosti. Znak pro bledost (stejně jako znak pro červenost) se vztahuje pouze k tělesnému stavu, vzhledu obličeje.

ŠEDÁ

Šedá barva bývá obvykle řazena až na konec barevné řady. *Šedá* je ale kombinací barvy *černé* a *bílé*, jejichž smícháním může vzniknout. (Stejně tak je *fialová* kombinací *červené* a *modré*, *růžová* kombinací *červené* a *bílé*, *oranžová* kombinací *červené* a *žluté* – barvy, které lze takto „rozložit“, stojí na konci barevné řady⁹.) Patrně právě proto bývá *šedá* označována za achromatickou stejně jako *černá* a *bílá*. Pojednáváme proto o *šedé* barvě zde, za *černou* a *bílou*.

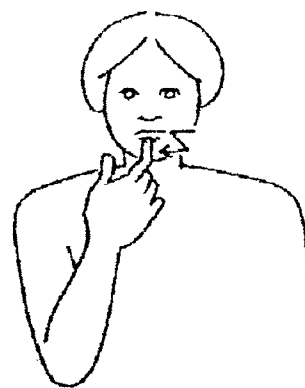
Prototypem *šedé* barvy v ČZJ je nepochybně *popel*, pro který se používá stejný znak jako pro *šedou*. Znak *ŠEDÁ* (viz obr. 21) se artikuluje na čele, jistou motivační souvislost bychom snad mohli vidět v původním lidovém zvyku dělat si na Popeleční středu popelem křížek na čele (na znamení pokory).

Obr. 21 – ŠEDÁ,
POPEL

ČERVENÁ

Červená stojí v barevné řadě na třetím místě, hned za protikladnými achromatickými barvami *černou* a *bílou*, její označení „barva barev“ zmíněné v úvodu není náhodné. Pojmenování pro *červenou* se vyskytuje ve většině jazyků světa, jak uvádějí Berlin a Kay (1969)¹⁰, „dvoubarevných“ jazyků (tj. bez pojmenování, které by reprezentovalo *červenou* barvu) je velmi málo. Psychologicky je *červená* pocíťována jako velmi výrazná barva, je spojována se silnými emocemi, láskou, vášní, ale i s nebezpečím, krví a ohněm. *Krev* a *ohně* jsou také dobře určitelnými prototypy *červené* barvy, ve spojení s *červenou* pevně ukotvenými v lidském povědomí i v jazyce. (A to přesto, že *ohně* je ve skutečnosti mnohobarevný, možná, že více než *červená* je v něm zastoupena *oranžová* nebo *žlutá*, a *krev* není za obvyklých okolností přístupná vidění.)

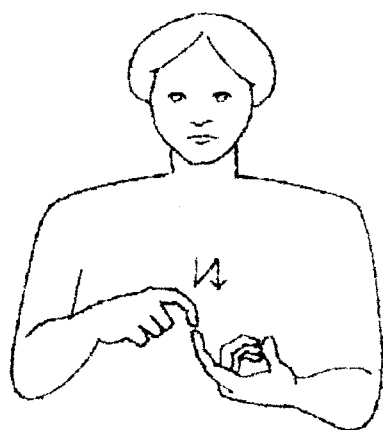

Obr. 22
ČERVENÁ

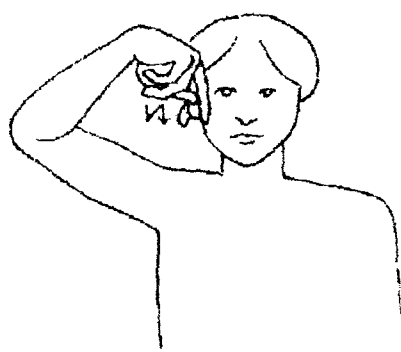
Krev a *ohně* jako prototypy *červené* barvy v ČJ se vyskytují v mnoha slovních spojeních, přirovnáních a přenesených významech, také početná frazeologie (např. subst. *červená* ve smyslu *krev*, *červený kohout* jako označení ohně) potvrzuje jejich prototypovost. ČZJ má vedle těchto prototypů, *krve* a *ohně*, které jsou v povědomí uživatelů jazyka, ještě jeden prototyp, skrývající se přímo ve znaku *ČERVENÁ* (viz obr. 22 – dva krátké

vodorovné pohyby v blízkosti rtů), a to jsou *rtý*, které jsou pravděpodobně také motivátorem tohoto znaku.

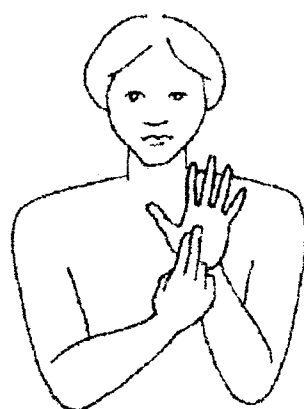
Ke znaku *ČERVENÁ* jsme v ČZJ našli několik více či méně příbuzných znaků: *ČERVEN*, *ČERVENEC*, *ZČERVENAT*, *REZ* (*REZAVÁ*). Pro znaky *ČERVEN* a *ČERVENEC* existují dva způsoby ukazování: 1) *ČERVEN* = *ČERVENÁ* + *JAHODA* (viz obr. 23), *ČERVENEC* = *ČERVENÁ* + *TŘEŠEŇ* (viz obr. 24); 2) *ČERVEN* = *ČERVENÁ* + „N“ z prstové abecedy (viz obr. 25), *ČERVENEC* = *ČERVENÁ* + „C“ z prstové abecedy (viz obr. 26). Druhý způsob ukazování vychází z ČJ (*červen*, *červenec*), u prvních znaků pro měsíce je těžké určit, zda *ČERVENÁ* jako součást znaků byla pouze přejata z českých slov (kalk), nebo je takto např. zvýrazněná barva jahod, které dozrávají v červnu, a třešní, které dozrávají v červenci.

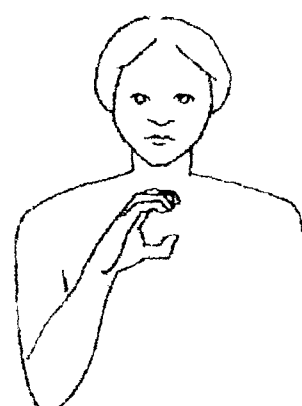
Obr. 23 – *JAHODA*

Obr. 24 – *TŘEŠEŇ*

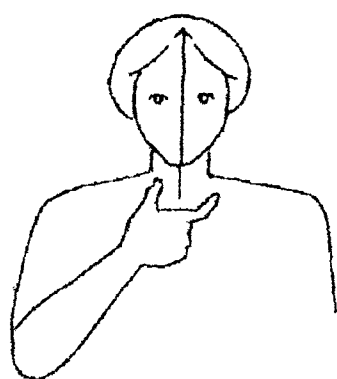
Obr. 25 – „N“

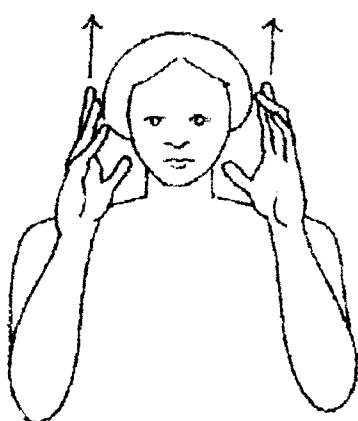
Obr. 26 – „C“

Červenání – *ZČERVENAT* – má také dvě varianty. O jedné jsme se zmiňovali v souvislosti se znakem pro bledost (u bílé), je to pohyb nahoru přes obličej (viz obr. 27), kterému někdy předchází znak *ČERVENÁ*. Podoba druhého znaku *ZČERVENAT* je znázorněna na obr. 28, také zde je pohyb směrem vzhůru, podle skutečného nabírání barvy (od brady k čelu), u tohoto znaku *ČERVENÁ* není součástí artikulace, je s *červenou* spojen jen významově. U všech znaků, které vyjadřují změnu barvy obličeje (především), lze zároveň vyjádřit i rychlost a intenzitu této změny – rychlostí artikulace znaku, mimikou (v ČJ bychom museli použít opis několika slovy, např. „náhle celý zčervenal“).

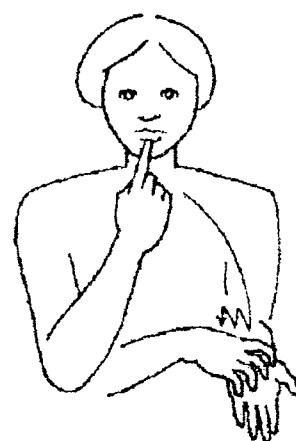
Rezavá barva bývá označována za jeden z odstínů *červené*. Znak *REZ*, *REZAVÁ* (viz obr. 29) toto podřazení červené barvě potvrzuje i v ČZJ, do své artikulace zahrnuje *ČERVENOU* (*ČERVENÁ* + „tečky v dlani“).

Obr. 27 – *ZČERVENAT* (1)

Obr. 28 – *ZČERVENAT* (2)

Obr. 29 – *REZ, REZAVÁ*

RŮŽOVÁ, ORANŽOVÁ

Barvy *růžová* a *oranžová* jsou, stejně jako *šedá*, v našem povědomí každá složeny ze dvou barev: *růžová* je kombinací *červené* a *bílé*, *oranžová* je kombinací *červené* a *žluté*. Obě tyto barvy jsou ve své podstatě spojeny s *červenou*, proto je zde zařazujeme hned za ni, přestože v barevné řadě stojí téměř na konci. *Růžová* barva se v ČJ vymyká jedné podmínce základní barvy – pojmenování základní barvy by nemělo být značkové, poukazující k typickému nositeli; české pojmenování *růžová* je však pravděpodobně motivováno *růží*. Ostatní podmínky *růžová* splňuje, v ČJ je poměrně frekventovanou barvou, vyskytuje se ve frazeologii i v lidové poesii a můžeme ji označit za základní barvu. *Oranžová* je v ČJ zřejmě vývojově nejmladší základní barvou¹¹, nesetkáme se s ní např. v lidové poesii, ve starším písemnictví. Prototypem *oranžové* je *pomeranč*; tato barva také důsledně nesplňuje všechny uvedené podmínky „základnosti“; spolu s pojmenováním byl z cizího jazyka přejat i prototyp motivující toto pojmenování.

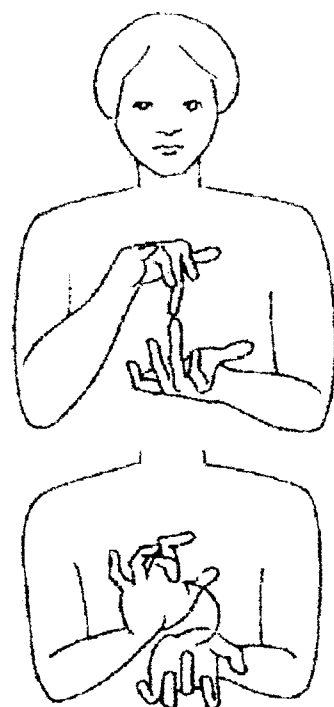
Souvislost *růžové* a *oranžové* s *červenou* v ČZJ dokládá artikulace znaků pro tyto barvy. *RŮŽOVÁ* (viz obr. 30 – pohyb je směrem ven od těla) je stejně jako *ČERVENÁ* artikulována v blízkosti rtů. Pro *oranžovou* existují dva znaky: první z nich (viz obr. 31) má místo artikulace stejné jako *ČERVENÁ* a *RŮŽOVÁ*, druhý znak (viz obr. 32), který má jiné artikulační místo, je zároveň znakem pro *pomeranč* (*pomeranč* je, tak jako v ČJ, zjevným prototypem *oranžové* také v ČZJ).

Obr. 30 – RŮŽOVÁ

Obr. 31 – ORANŽOVÁ (1)

Obr. 32 –
POMERANČ,
ORANŽOVÁ (2)

ZELENÁ

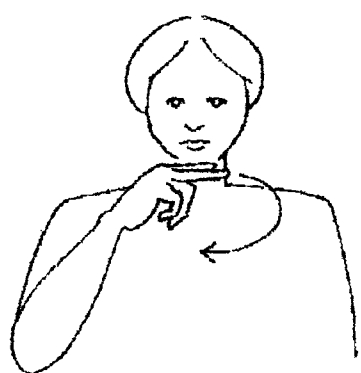
Se *zelenou* barvou je v mnoha jazycích pevně spojen prototyp *rostlinnosti*, zelená je barvou nadzemních částí rostlin, většinou bez květu, tj. stonku a listů, u stromů a keřů jen listů. Jsou ale i jazyky s odlišnou konceptualizací *zelené*, pod jedno pojmenování zahrnují např. *zelenou* a *modrou* nebo i *žlutou*, pak je i prototyp odlišný (srov. Berlin a Kay, 1969, Wierzbická, 1999 – Wierzbická o prototypu *zelené* píše jako o „tom, co vyrůstá ze země“ a uvádí, že pro některé jazyky zahrnuje *zelená* ve svém významu i vlhkost, v opozici k *červené*, která ve svém významu zahrnuje suchost). Také v ČJ je jako prototyp *zelené* pocítována *rostlinnost* a konkrétně bývá uváděna (čerstvá) *tráva*.

Znak *ZELENÁ* (viz obr. 33) by mohl naznačovat jistou souvislost s ČJ, je artikulován podobně jako pomocný artikulační znak „Z“ (podobný tvar ruky, místo artikulace), tvar ruky částečně připomíná i „Z“ z jednoruční prstové abecedy. Je možné, že motivací znaku je

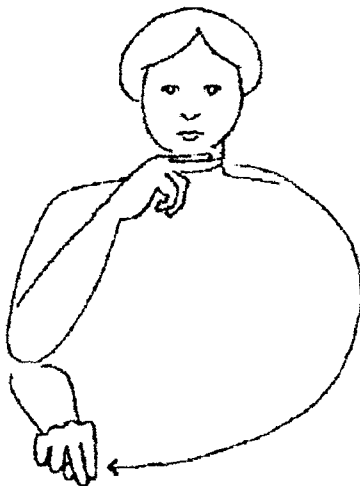

Obr. 33 –
ZELENÁ

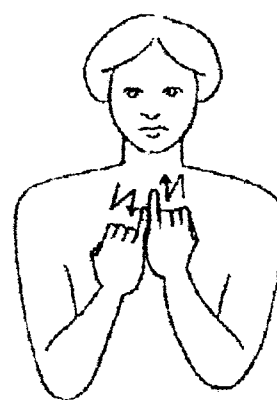
české slovo *zelená*. Příbuznými znaky se znakem *ZELENÁ* jsou *TRÁVA* (resp. jeden znak pro trávu – viz obr. 34), *LOUKA* (viz obr. 35) a také *ZELENINA* (dvě možnosti artikulace). *Tráva* a *louka* – travnatá, zelená plocha – jsou zároveň typickými nositeli *zelené* barvy, lze říci, že prototypem *zelené* je i v ČZJ *rostlinnost*. Druhý znak pro trávu již se *ZELENOU* artikulačně nesouvisí (viz obr. 36 – malíčky mohou být i překřížené). *ZELENINA* v ČZJ se může ukazovat buď jenom jako *ZELENÁ*, nebo jako *ZELENÁ* + *RŮZNÝ* (viz obr. 37). U tohoto znaku by se také mohlo jednat o souvislost s ČJ, je ovšem těžké posoudit, zda příbuznost (popř. totožnost) znaků *ZELENÁ* a *ZELENINA* vychází (pouze) z příbuznosti slov v ČJ, nebo (také) ze skutečnosti, že přinejmenším části jednotlivých druhů zeleniny jsou *zelené* (ale např. v jiných slovanských jazycích, angličtině, němčině slovo pro zeleninu se slovem pro zelenou barvu nesouvisí). V ČJ je i další slovo příbuzné se zelenou (a zeleninou), a to *zeli*, znak *ZELÍ* (viz obr. 38) v ČZJ však se *ZELENOU* artikulačně nesouvisí.

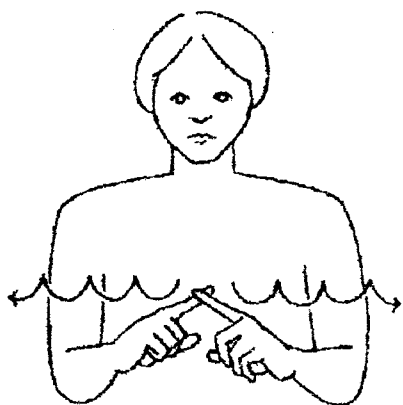
Obr. 34 – *TRÁVA* (1)

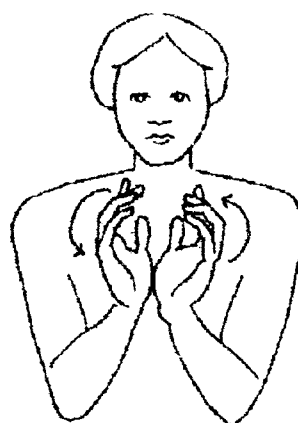
Obr. 35 – *LOUKA*

Obr. 36 – *TRÁVA* (2)

Obr. 37 – *RŮZNÝ*

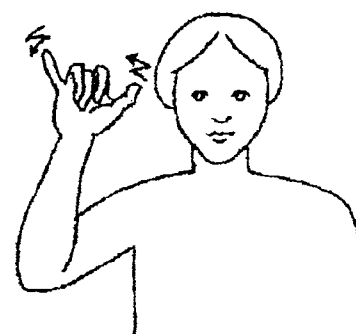

Obr. 38 – *ZELÍ*

ŽLUTÁ

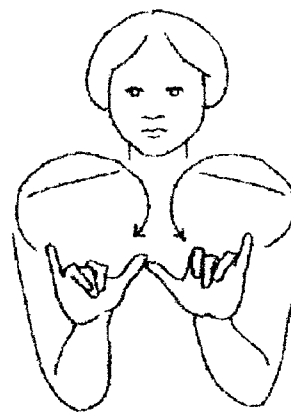
Konceptualizace *žluté* barvy se v různých jazycích odlišuje, např. při určování prototypu *žluté* se mnoho jazyků mezi sebou navzájem rozchází. *Žlutá* barva bývá v lidské mysli často spojena se *sluncem*, přestože ve skutečnosti *slunce žluté* není (podobně je tomu s *červenou* a *ohněm*, kde je však souvislost možná silnější), a nelze snad ani považovat *slunce* přímo za prototyp této barvy. Také v ČJ je prototyp *žluté* nejasný, těžko určitelný. Můžeme se setkat s několika typickými nositeli *žluté*, např. *pampeliška*, *citron* a zmiňované *slunce* – *slunce* bývá v ČJ označováno – a možná častěji než jako *žluté* – jako *zlaté*, tedy odstínem *žluté* barvy, toto spojení se vyskytuje např. v lidové poezii.

Podobná je konceptualizace *žluté* barvy v ČZJ, ani zde není přesně stanovitelný prototyp. *ŽLUTÁ* (viz obr. 39) je přítomna v artikulaci znaku pro vaječný žloutek (*ŽLUTÁ* + „rozklepnuté vejce“ – viz obr. 17), ten je (podobně jako *bílek* u *bílé*) typickým nositelem

Obr. 39 – *ŽLUTÁ*

žluté barvy. Za odstín žluté bývá považována zlatá, znak ZLATO, ZLATÁ (viz obr. 40 – znak je možno artikulovat oběma rukama nebo jen jednou) je druhým příbuzným znakem se znakem ŽLUTÁ, ZLATÁ je artikulována stejným tvarem ruky jako ŽLUTÁ. Tato artikulační souvislost ŽLUTÉ a ZLATÉ potvrzuje zlatou jako odstín žluté. Motivační souvislosti znaku ŽLUTÁ jsou nejasné; tvar ruky u ŽLUTÉ je označován (podle jednoruční prstové abecedy) jako tvar „Y“, nabízí se proto hledání motivace v ASL (American Sign Language), kde je znak pro žlutou barvu artikulován podobně jako „Y“ v dvouruční abecedě a patrně je motivován anglickým slovem pro žlutou barvu – yellow.

Obr. 40 – ZLATÁ

MODRÁ

Modrá barva je v barevné řadě zařazena až za zelenou a žlutou (nebo žlutou a zelenou), protože, jak uvádějí Berlin a Kay (1969), ne všechny jazyky mají samostatné pojmenování pro modrou, spojují tuto barvu jedním pojmenováním nejčastěji se zelenou, která se vývojově diferencovala dříve. Na druhé straně některé jazyky rozlišují dvě modré jako samostatné základní barvy (např. ruština). Modrá je obvykle považována především za barvu nebe a tento vztah bývá pevně ukotven v jazykovém povědomí i v jazyce samotném, pojmenování modré v některých jazycích je přímo motivováno nebem. Spojitost nebe a modré barvy je o to výraznější, že je „oboustranná“, modrá je barvou nebe a nebe je opravdu modré – za určitých okolností (vztah je jiný než vztah červené a ohně, žluté a slunce, které jsou svým způsobem „jednostranné“, říkáme, že červená je barva ohně a oheň má červenou barvu a podobně je tomu se žlutou a sluncem, ale skutečnost tomu zcela neodpovídá). Kromě nebe bývá modrá barva přisuzována vodě, konkrétně vodní ploše, vodní hladině (viděné z dálky – srov. Wierzbicka, 1999).

Obr. 41 – MODRÁ

V ČJ i v ČZJ je za prototyp modré považováno čisté nebe, tj. nezatažené, a nejčastěji přímo denní nebe se sluncem. V ČZJ znak MODRÁ (viz obr. 41, pohyb po tváři bývá většinou krátký) velmi úzce souvisí se znakem NEBE (viz obr. 42), NEBE je artikulováno výše a pohyb je delší, ruka jakoby opisuje nebeskou klenbu. Nebe je v ČZJ nejen prototypem modré, ale zároveň pravděpodobným motivátorem znaku pro tuto barvu.

V ČJ existuje mnoho slov motivovaných slovem modrá – např. modřina, modřín, (sýkora) modřinka. V ČZJ jsme našli jen jeden znak, který by mohl být příbuzný se znakem MODRÁ (ne vždy). Je to znak MODŘINA, který se někdy ukazuje jako MODRÁ + RÁNA, popř. SKVRNA (viz obr. 43). Jindy však může místo modré stát FIALOVÁ nebo ŽLUTÁ, HNĚDÁ – barva ve znaku pro modřinu záleží na aktuální barvě modřiny¹². Další příbuzné znaky jsme nenašli.

Obr. 42 – NEBE

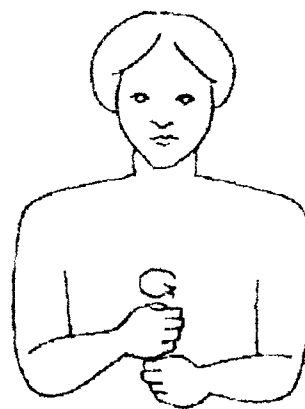
Obr. 43 – RÁNA, SKVRNA

HNĚDÁ

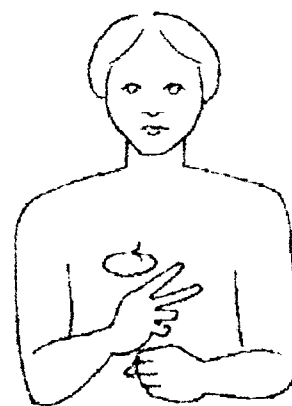
Hnědá není příliš výrazná barva, ani psychologicky, ani jazykově (mnoho jazyků nemá pro *hnědou* pojmenování, bývá podřazena *červené*, *černé*). Jako prototyp *hnědé* např. Wierzbicka (1999) označuje *půdu*, *zem*; v ČJ prototyp *hnědé* není jasný, samotná *hnědá* barva je nevyhraněná, její hranice jsou těžko rozpoznatelné. *Půda*, *zem* by v ČJ mohla být jedním typickým nositelem *hnědé*, dalšími možná *kůra* stromů (ale ne všech), *srst* některých zvířat. *Hnědá* barva se v ČJ ve frazeologii či přenesených významech téměř nevyskytuje.

U *hnědé* barvy v ČZJ bychom mohli hledat souvislost s *kávou*, konkrétně se zrnkovou nebo mletou kávou, motivací znaku *HNĚDÁ* (viz obr. 44) by možná mohlo být mletí kávy (ručním mlýnkem) – podobný pohyb jako při artikulaci znaku *HNĚDÁ* (z tohoto pohybu vychází i dětská hra „Meleme, meleme kávu“) a zrnka kávy i umletá káva mají ve skutečnosti *hnědou* barvu. Samotný znak *KÁVA* se ovšem ukazuje odlišně, s *HNĚDOU* nesouvisí – možná proto, že znak *KÁVA* je patrně motivován šálkem, pitím (kávy) ze šálku, tedy uvařenou kávou, nápojem, který má jinou barvu – tmavší, až černou (např. v ČJ je uvařená káva bez mléka označována jako *černá káva*) – než zrnková či mletá káva bez vody.

Příbuznými znaky se znakem *HNĚDÁ* jsou pravděpodobně znaky *KAKAO* a *ČOKOLÁDA* (viz obr. 45 – *ČOKOLÁDA*: ke znaku *KAKAO* se přidá vyznačení tvaru, tabulky), kde je stejný artikulační pohyb a místo, tvar vrchní ruky je modifikován do tvaru písmene „K“ v jednoruční abecedě, „K“ napovídá částečnou souvislost s ČJ (*kakao*). *Káva* a *kakao*, popř. *čokoláda* by mohly být typickými nositeli *hnědé* barvy v ČZJ.

Obr. 44
HNĚDÁ

Obr. 45 – *KAKAO*,
ČOKOLÁDA

FIALOVÁ

Fialová barva je spolu s *oranžovou* považována za vývojově nejmladší, obě barvy jsou v ČJ pocíťovány jako „cizokrajné“. Prototyp *fialové* je v ČJ i v ČZJ nejasný, obtížně určitelný (snad *fiala*, *fialka*). Motivovanost znaku *FIALOVÁ* se nám nepodařilo objevit, nenašli jsme ani žádné příbuzné znaky. Proto se v této práci *fialovou* barvou podrobněji nezabýváme.

ZÁVĚR

Záměrem této práce bylo prozkoumat konceptualizaci barev v ČZJ a porovnat ji s konceptualizací v ČJ. Jedná se o dva samostatné jazyky, které však existují vedle sebe, ve stejných podmínkách přírodních a ve víceméně podobných podmínkách sociálních a kulturních. Proto lze říci, že konceptualizace barev v obou jazycích je poměrně srovnatelná, tzn. mezi jazyky nejsou výrazné rozdíly – ČZJ i ČJ mají stejný „barevný inventář“ sestávající z jedenácti barev. V obou jazycích nalezneme většinou stejné prototypy barev nebo typické nositele; výjimkou oproti ČJ jsou v ČZJ *rtý* jako prototyp *červené* barvy a *káva* jako prototyp *hnědé* barvy. Rozdíly jsou především v tom, jak se právě prototyp

(příp. typický nositel) barvy odráží v jazyce a pojmenování barvy. Znak v ČZJ jsou často vizuálně motivovány, vztah mezi pojmenovávanou skutečností a znakem se zdá být jakoby těsnější, konkrétnější¹³. Prototyp (nebo typický nositel) barvy se v ČZJ často objevuje již ve znaku pro barvu, příp. v příbuzném znaku – mezi znaky je sémantická i artikulační souvislost: ČERNÁ – NOC, TMA; BÍLÁ – MOUKA, SNĚHOVÁ POKRÝVKA; ŠEDÁ – POPEL; ČERVENÁ – RTY; ZELENÁ – TRÁVA; MODRÁ – NEBE. Oproti tomu v ČJ je prototyp s barvou spjat v povědomí uživatelů jazyka a tento vztah se projevuje např. ve slovních spojeních, přenesených pojmenováních, frazeologii, tedy většinou ne přímo v pojmenování pro barvu. Další odlišností konceptualizace barev v ČZJ a v ČJ je nestejnost (významová) znaků / slov příbuzných s pojmenováním pro barvu, tzn. v ČZJ s barvou souvisí jiné pojmy než v ČJ: např. BÍLÁ – STŘÍBRO; ČERVENÁ – REZ, HNĚDÁ – ČOKOLÁDA. Výskyt barev v přenesených významech a frazeologii ČZJ nelze posuzovat srovnáním s ČJ – frazeologie ČZJ je utvářena a projevuje se jiným způsobem.

Konceptualizace barev v ČZJ (svět viděný oproti ČJ trochu jiným pohledem, někdy jakoby „konkrétněji“ – srov. výše, např. znak *MODŘINA*) v jistém smyslu poodhaluje i „barevný svět“ v ČJ – tam, kde zůstává nejasný nebo skryt; nalezením některých souvislostí v ČZJ zjišťujeme, že tyto souvislosti existují i v ČJ, jen jsou více „pod povrchem“.

ČZJ je zatím zkoumán krátce, o mnoha jevech teprve začínáme přemýšlet. Většina našich zjištění je zatím spíše domněnkami na základě intuitivní reflexe, nejedná se o nevyvratitelná tvrzení – náš výzkum je založen na poměrně malém množství materiálu, počet respondentů byl omezený, jednalo se zejména o neslyšící studenty, lektory a tlumočníky ČZJ na Filozofické fakultě UK. Je možné, že oblast barev v ČZJ je daleko rozsáhlejší. Tato práce je prvním pokusem o prozkoumání nejen konceptualizace barev v ČZJ, ale zřejmě i prvním kognitivně založeným lingvistickým zkoumáním ČZJ vůbec. Metody kognitivní lingvistiky se ukázaly být velmi prospěšné a užitečné nejen pro tuto práci, ale také pro celkový výzkum ČZJ. Doufáme, že se nám podařilo alespoň trochu poodkrýt nejen oblast barev ČZJ, ale i pohled na svět skrze znakový jazyk, v mnohém odlišný od jazyka mluveného.

POZNÁMKY

¹ Tak jako pro (slyšící) Čechy je mateřským jazykem čeština, pro neslyšící je mateřským jazykem znakový jazyk, v našem případě český znakový jazyk. Znakový jazyk má vizuálně-motorickou povahu. Český znakový jazyk má bohatou slovní zásobu a vlastní gramatiku, na českém jazyce je nezávislý (srov. Macurová 1994, 1997 aj.).

² Nelze to samozřejmě přesně udělat s žádnými pojmy, na příkladě barev a jejich pojmenovávání je dobře vidět zmíněná provázanost jazyka s kulturou a myšlením. V dvojazyčných (popř. vícejazyčných) slovnících je u většiny slov uvedeno více možností překladu, více významů.

³ Tyto podmínky neplatí naprosto vždy stejně, bez výjimky. Pokud barva nesplňuje některou podmínku, nemusí to znamenat, že se automaticky jedná o barvu nezákladní, to se vztahuje především k podmínce uvedené pod písmenem e). Např. v ČJ některé vývojově mladší barvy svým pojmenováním odkazují ke svému prototypu (*fialová, růžová, oranžová*). V ČZJ je tento jev ještě častější (pravděpodobně díky vizuální motivovanosti mnoha znaků v ČZJ i ve znakových jazycích obecně), jedná se buď o artikulační souvislost znaku pro barvu a znaku prototypu dané barvy, nebo o totožnou artikulaci, tj. pro barvu i pro její prototyp je jeden stejný znak (*ŠEDÁ – POPEL, někdy ORANŽOVÁ – POMERANČ*).

⁴ Prototyp barvy je jednoznačně spojený s danou barvou, shodnou se na něm všichni uživatelé jazyka, v jazykovém povědomí je s barvou pevně spojen. Vymezení prototypu barvy však není vždy jednoduché, u některých barev je prototyp nejasný. Typický nositel barvy nesouvisí s danou barvou tak pevně, nemusí být společný všem uživatelům jazyka. Prototyp barvy je obvykle jeden (výjimkou je *červená*, kde jsou často uváděny prototypy dva, *krev* a *oheň*), typických nositelů, spojujících se s barvou v různých souvislostech, může být více.

⁵ Pro rozlišení znaků ČZJ, resp. slov, která je v písemném projevu zastupují, používáme velká písmena a celý znak je kurzívou (tzn. *MODRÁ* = znak pro *modrou* barvu).

⁶ *Klad(ný)* x *zápor(ný)* patří mezi základní sémantické opozice stejně jako např. *dobro* x *zlo*, *den* x *noc*, *černá* x *bílá*, *nahoře* x *dole* aj.

⁷ V ČZJ je pravděpodobně obecně méně frazémů, v tom smyslu, jak jsou chápány v mluveném jazyce, např. v ČJ. Vyskytují se zde ale znaky nebo komplexy znaků, které mají podobnou funkci, do mluveného jazyka jsou většinou těžko přeložitelné a obvykle se nepojí s konkrétními pojmy.

⁸ Příbuznými znaky myslíme ty znaky, které jsou artikulačně příbuzné se znakem pro barvu, příp. ve své artikulaci zahrnují přímo znak pro barvu.

⁹ Berlin a Kay (1969) vytvořili základ pro jazykové rozdělení barev – vyčlenili a seřadili jedenáct základních pojmenování barev, ostatní pojmenování barev jsou chápána jako odstíny. Z fyzikálního hlediska lze vymezit tři hlavní skupiny barev: barvy achromatické – *černá*, *bílá*, *šedá*; tři základní barvy – *červená*, *žlutá*, *modrá*; a kombinované, míchané barvy – *zelená* (*žlutá* + *modrá*), *oranžová* (*červená* + *žlutá*), *růžová* (*červená* + *bílá*), *fialová* (*červená* + *modrá*). Odlišnost dvou pohledů, jazykového – kognitivního a fyzikálního – na barvy kolem nás je nejlépe vidět na příkladě barvy *zelené*, která je fyzikálně barvou smíšenou, tedy méně významnou než *červená*, *žlutá*, *modrá*, ale v jazykově patří bezpochyby mezi základní barvy (dokonce mezi první barvy v „řadě“).

¹⁰ Rozdělují jazyky do skupin podle rozvinutosti barevného „rejstříku“ – od jazyků se dvěma pojmenováními pro barvy (která většinou reprezentují *bílou* a *černou*) až po jazyky s jedenácti, popř. dvanácti základními barvami.

¹¹ Spolu s *oranžovou* je za vývojově nejmladší základní barvu považována *fialová*, obě barvy jsou pocítovány v ČJ jako „cizokrajné“.

¹² Podobně jako u znaků *ZČERVENAT* a *ZBLEDNOUT*, ČZJ v artikulaci znaku postihuje konkrétní, aktuální skutečnost.

¹³ Ve znakovém jazyce (obecně) se zdá být více ikonických znaků (často svou formou souvisí s označovanou skutečností) než ikonických slov v mluveném jazyce – částečně je to dáno rozdílným charakterem znakového (vizuálně-motorický) a mluveného (audio-orální) jazyka. Znaky i slova jsou ve vztahu k označované skutečnosti především arbitrární (ikoničnost některých znaků v ZJ je tedy stanovená a konvenční).

Literatura:

- Asher, R. E. (ed.). The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford, New York, Soul, Tokio: Pergamon Press, 1994, s. 3890-3927.
Berlin, B., Kay, P.: Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. Berkley, Los Angeles, 1969. 178 s.
Flodin, M.: Signing Illustrated. New York: A Perigce Book, 1994. 258 s.

- Hoang thu Oanh: Nazwy barw w języku wietnamskim i polskim. In: Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi. Eds.: Grzegorzczkova, R., Zaron, Z. Warszawa 1997, s. 113-118.
- Macurová, A.: Jazyk v komunikaci neslyšících. Předběžné poznámky. Slovo a slovesnost 1994, roč. 55, s. 121-132.
- Macurová, A., Homoláčová, I., Ptáček, V.: Výzkum komunikace neslyšících. Český znakový jazyk. Speciální pedagogika 1997, roč. 7, č. 3, s. 1-13.
- Růžicková, M.: Učíme se českou znakovou řeč. 1. vyd. Praha: Septima, 1997. 128 s.
- Tokarski, R.: Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie. Lublin, 1996. 250 s.
- Vaňková, I.: Kognitivně-kulturní inspirace z Polska. Slovo a slovesnost 1999, roč. 60, s. 214-224.
- Wierzbicka, A.: Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia. In: Język – umysł – kultura. Warszawa, 1999, s. 405-449.

Radka Myslivečková, Andrea Hudáková, Petr Vysuček
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
hudakova@ff.cuni.cz
luxe@post.cz